

Қабдырова А. А.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІН КЕҢЕЙТУДЕГІ ГУМАНИСТІК ИДЕЯ

Аннотация

Мақалада инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үдерісіндегі мәселелер қарастырылады, бұл этникалық тиістілігіне, қабілетіне, дамып-жетілуіндегі ерекшеліктердің бар болуына немесе жоқтығына қарамастан әрбір адамның жеке ерекшеліктерін құрметтейтін және бағалайтын заманауи «бәріне арналған білім беруді» ізгілендірудің жолы. Автор жоғары оқу орнының оқытушысын инклюзивті білім берудегі маңызды тұлғалардың бірі ретінде қарастырады.

Түйін сөздер:білім беруді ізгілендіру, инклюзивті білім беру, қайырымдылық, төзімділік, эмпатия, мейірімділік, инабаттылық, педагогикалық оптимистілігі.

Қабдырова А.А.¹

¹Казахский Национальный университет имени Абая
Алматы, Казахстан

ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ ИДЕЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ФОРМА РАСШИРЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Аннотация.

В статье рассматриваются вопросы и проблемы процесса реализации инклюзивного образования, как пути к гуманизации современного «образования для всех», независимо от этнической принадлежности, способностей, наличия или отсутствия особенностей в развитии, где индивидуальные особенности каждого человека уважают и ценят. Автор рассматривает личность преподавателя вуза, как одной из ключевых фигур инклюзивного образования.

Ключевые слова:гуманизация образования, инклюзивное образование, милосердие, толерантность, эмпатия, доброта, благопристойность, педагогический оптимизм

Kabdyrova A.¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan

THE HUMANIST IDEA OF INCLUSIVE EDUCATION AS A FORM OF EXPANDING THE EDUCATIONAL SPACE

Abstract.

The article examines the issues and problems of the implementation of inclusive education as a way to humanize modern "education for all", regardless of ethnicity, abilities, presence or absence of developmental features, where the individual characteristics of each person are respected and appreciated. The author considers the personality of a university teacher as one of the key figures in inclusive education.

Key words:humanization of education, inclusive education, mercy, tolerance, empathy, kindness, decency, pedagogical optimism

Адам құқықтары саласындағы Халықаралық стандарттар (үлгілер) әрбір адамның кемсітусіз және тең түрде қоғамдық өмірге қатысуына негізделген. Инклюзивті білім беру – қазақстандық білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады, себебі соңғы жылдары білім беру жүйесінде ЮНЕСКО-ның «Білім – барлығы үшін»бағдарламасымен жүзеге асырылып отырған реформалар жүргізілуде. ЮНЕСКО инклюзияны «барлық білім алушылардың оқытуға, мәдениеттер мен қоғамдастықтарға қатысуларын ұлғайту және мектепке барудан бас тарту мен мектептен шығарып жіберуді азайту арқылы олардың алуан түрлі қажеттіліктеріне назар аударып, көңіл бөлу үдерісі» ретінде анықтайды [1].

Инклюзивті білім беруді Қазақстан Республикасында енгізу уақыт талабы ғана болып отырған жоқ, сонымен қатар бұл жоғары білім беруді ізгілендіруге жасалған тағы да бір қадам болып табылады. Қоғамдық қарым-қатынастарды ізгілендіру, өз кезегінде, білім алу қажеттіліктері ерекше тұлғалардың, соның ішінде жоғары оқу орындарында, бірге сапалы білім алу құқықтарын қабылдаусыз және жүзеге асырусыз мүмкін болмайды. Кеңейтілген білім беру кеңістігіндегі білім алу қажеттілігі ерекше адам — бұл, ең алдымен, дамушы тұлға. Сондықтан бұл адамдардың білім алу құқығын жүзеге асыруды қамтамасыз ету мемлекеттік саясаттың білім беру саласындағы ең маңызды міндеті ретінде қарастырылады. Бұл кезде, білім берудегі теңдестік идеясының орнығуы мен дамуында инклюзивті білім берудің қалыптасқан жүйесі маңызды орын алады, ол білім беру идеологиясын ізгілендіру жағына қарай өзгертуді білдіре отырып, стратегиялық сипатқа ие болады және барлық білім беру жүйесін қамтиды.

Инклюзивті білім берудің ерекшелігі, әрбір жас адам жеке ерекшеліктеріне, тіліне, мәдениетіне, психикалық және тұлғалық мүмкіндіктеріне қарамастан білім алуға тең түрде қолжеткізе алады. Және, қазіргі сатыда, білім беру жаңа философиялық және әдістемелік алғышарттарға ие болуда: дараландыру, демократияландыру, шығармашылық еркінділігі, гуманистік қағидаларына негізделген жаңа типті тұлғалардың қалыптасуы орын алуда.

Инклюзия (англ. inclusion – енгізу, кіріктіру) ізгілік негізінде құрылған «бірге оқу, жұмыс жасау және өмір сүру» қағидасы ретінде жүзеге асырылады. Жалпы алғанда инклюзивті көзқарас инклюзия философиясын білім беру үдерісінің барлық қатысушыларының қабыл алуы; мүгедектіктері бар жас адамдардың білім алуғағы әртүрлі қажеттіліктерін түсіну және сол қажеттіліктеріне сәйкес қызмет көрсету, жұртшылықты тарту және білім берудегі алалауды болдырмауды білдіреді. Инклюзияның философиялық мәселелерін зерттеу кезінде этика мәселелерін айналып өтуге болмайды, өйткені, адам тәртібіндегі ережелер мен қағидалар, бірігіп оқу барысындағы адамдардың бір-біріне деген міндеттері, гуманистік этиканың ықпалымен инклюзивті білім беру этносының қалыптасу мәселесі [2].

Инклюзивті білім берудің гуманистік идеясы – бұл адамзаттың әділ әлем туралы ізгі арманының жүзеге асуы, бұнда ешбір адамдар тобы басқалардан оқшауланбайды, және ешбір адамдардың қызығушылықтары мен мүдделері басқалардың қызығушылықтарымен және мүдделерімен қаналмайды.

Инклюзивті білім беру дегеніміз: әрбір білім алушы өз қызығушылықтары, қабілеті және қажеттіліктері бар қайталанбас және ерекше тұлға, ол білім беруде осы ерекшеліктерді ескеретін жеке көзқарасты және оқу бағдарламаларын жасаудағы икемділікті талап етеді, сондықтан бұндай жеке көзқарас оқытушыдан жоғары кәсібилікті қажет етеді, оған мәдениеттілік, сезімталдық, «басқаны» есту және түсіну сияқты қасиеттерден бастау алады. Сонымен бірге, инклюзивті білім беру өзінің жеке құндылықтар межесі - аксиологияны қалыптастырады, бұндағы негізгі қағидалар: әрбір адам, қабілеттері мен жетістіктеріне қарамастан, білім алуға және тиісті білім деңгейін ұстап тұруға, өзін-өзі танытуға және тұлғалық жетілуге, қарым-қатынас жасауға, достасуға және қолдау алуға құқылы болып табылады.

Инклюзивті білім беру түрі еліміздің жоғары оқу орындарына енгізіліп жатқандығын айта кету керек, бұл ізгіліктің, толеранттылықтың, мейрімділік пен қайырымдылықтың, «ерекше-басқаға ұқсамайтын» адамды түсіну мен қабылдаудың қолайлы жағдайын қалыптастыруға ықпал етеді, білім беру үдерісінің тиімділігін арттырады, табысты әлеуметтенуге және өзін-өзі танытуға ықпал етеді, әлеуметпен қарым-қатынас жасаудың және кемсітушілікпен күресудің тиімді құралы болады. Инклюзивті білім беруді енгізу өз үдерісіне оқытушылар құрамын, студенттерді және олардың ата-аналарын тарта отырып, білім беру ұйымы мәдениетінің қайта құрылымдалуына әсер етеді. Студенттердің бір-біріне ұқсамауы, әртүрліліктері шығармашылық бастаманың пайда болуына және дамуына ықпал ететін күшті әлеуеттік қор ретінде орын алады. Жалпы алғанда, инклюзивті білім беру дегеніміз әрбір адамға қолжетімді білім берудің ерекше үдерісі болып табылады, осының аясында оқушылардың ерекшеліктеріне байланысты кедергілер жойылады, және адам бойындағы әлеуеттердің ашылуына жағдайлар жасалады.

Инклюзивті білім беру тиімді болу үшін бүкіл қоғамның менталдылығын өзгерту қажет, соның ішінде ең алдымен – инклюзия саясатын өмірге енгізуші оқытушылардың. Бұл олардың кәсіби ой-өрістерінің құрамдас бөлігі болуы тиіс. Инклюзивті білім берудің маңызды мәселесінің бірі оқытушының тұлғасы болып табылады. Педагог жоғары мәдениетті, моральдық тұрғыдан алғанда тұрақты және кәсіби құзіретті болуы қажет. Сонымен бірге, «өз бойындағы мәдениетті анықтау – бұл үнемі оқу, білім алу» [3]. Бұнда инклюзивті білім беруді енгізу барысында өзара оқыту процесі жүретіндігін ескере кеткен дұрыс, демек оқытушы оқушыларды оқытады, ал олар, өз

кезектерінде, оқытушыны үйретеді, және «кім басқалардан жақсы оқыса, сол ең жақсы ұстаз болады» [3]. Осыған байланысты Конфуций: «білім беру, қоғамдық жағдайға қарамастан, барлығына бірдей қолжетімді болуға тиіс,» - деп ол «жастарға құрметпен қарауға» шақырғанын көреміз[3].

Оқытылатын топтың ішіндегі психоэмоциялық жағдай, білім берудің қолжетімді ортасын жасау, қолайлы қарым-қатынас, серіктестік және ынтымақтастық қағидаларын жүзеге асыру оқытушы тұлғасына және оның икемді басқару стиліне тікелей байланысты. Біздің ойымызша, жоғары оқу орынының оқытушысы, инклюзия идеологиясын енгізе отырып, жоғарғы моральдық қағидаларды және интегралдық тұлғалық қасиеттерді басшылыққа алуы тиіс. Ол басқаларға ұқсамайтын ізгілік, қайырымдылық, төзімділік, эмпатия, мейрімділік, инабаттылық, шыдамдылық және құрмет, педагогикалық оптимизм, өзін-өзі басқару мен өзін-өзі ұстаудың жоғары деңгейін көрсету қажет. Педагог бұл қасиеттердің маңыздылығын сезінуі және оларды жетілдіруге ұмтылуы тиіс.

Қайырымдылық - ізгіліктің маңызды көрсеткіштерінің бірі. Қайырымдылық түсінігіне рухани-эмоционалдық (басқаның ауруын өзінікіндей сезіну) және нақтылы-тәжірибелік (шынайы көмекке ұмтылу) қырлары біріктірілген. Барлық тіршілік иелеріне, көмекті қажет ететін адамдармен қатар толыққанды адамдарға қатысты қарастырылатын ізгіліктен ерекше қайырымдылық көмекті қажет ететін адамдарға (мүгедектерге, науқастарға, қарттарға және т.б.) қатысты қолданылады және мұқтаждарға көмектесуге дайындықты және көмекті көрсетеді.

Эмпатия - мүмкіндіктері шектеулі студенттермен жұмыс жасайтын жоғары оқу орны оқытушысының маңызды кәсіби қасиеті. Ол мүгедектігі бар студенттің жан-дүниесін түсінуді, оған аяушылық білдіруді, жағдайды оның көзқарасымен көруді, оның пікірін қолдауды білдіреді. Эмпатия қабылдау феноменімен тығыз байланысты, бұл мүмкіндіктері шектеулі тұлғаларға айналасындағы адамдардың жылы эмоциялық қарым-қатынасын білдіреді. И.М. Юсупов эмпатияны танымдық және эмоциялық үдерістерінің элементтерін кіріктіру нәтижесі ретінде ғана анықтап қоймайды, сонымен қатар басқа адамға жоғары құндылық, қарым –қатынас жасаудың «өзіндік мақсаты» ретінде қарауды көздейді. Бұндай түсінік эмпатияның реттеуші қызметін бөлуге мүмкіндік береді, педагогтің тәрбиеленушіге бағытталған көмектесуге деген ұмтылысы, оның мәні болып табылады [4].

Толеранттылыққа күйзеліс, белгісіздік, жанжалдар, тәртіптегі ауытқулар, агрессивті мінез-құлыққа, ережелер мен шекараларды бұзуға шыдамдылық, тұрақтылық кіреді. Оқытушы өзінің кәсіби іс әрекетінде оқушылардың ерекше сыртқы пішіндеріне, орынсыз тәртіптеріне, тілдерінің түсініксіздігіне, кейде тіпті сөйлемеулеріне жиі төзімділік, сабырлылық, мейірімділік танытуына тура келеді. Сондықтан жоғарғы оқу орнының оқытушысы үшін төзімділіктің жоғары деңгейі маңызды факторлардың бірі болып саналады, бұл оның іс әрекетінің тиімді болуын қамтамасыз етеді.

1995 жылы ЮНЕСКО-ның Бас Конференциясымен қабылданған Толеранттылық қағидаларының декларациясында: «Төзімділік – бейбітшілікке қолжеткізуді мүмкін ететін нәрсе және соғыс мәдениетінен бейбітшілік мәдениетіне алып келеді», - делінген. Декларацияда төзімділік түсінігі біздің әлемдегі көпқырлы бай мәдениеттерді, адамдардың жеке ерекшеліктерін және өзін көрсету түрлерін сыйлау, қабылдау және дұрыс түсіну, догматизмнен бас тарту және адам құқығы саласындағы халықаралық-құқықтық актілерде белгіленген ережелерді бекіту ретінде анықталады [5].

Төзімділік түсінігі әртүрлі мәдениетте бірдей емес, ол халықтардың тарихи тәжірибесіне байланысты болады. Ағылшын тілінде, Оксфорд сөздігіне сәйкес, төзімділік (толеранттық) - «тұлғаны немесе затты қарсылықсыз қабылдауға дайын болу және қабілеттілік» [6]. Француз тілінде – «басқаның бостандығын, ойын, мінез-құлқын, саяси және діни көзқарасын сыйлау». Қытай тілінде төзімді болу дегеніміз «басқаларға қатысты жомарттылық көрсету» [7]. Араб тілінде төзімділік – «кешіру, көну, жұмсақтық, кешірімділік, аяушылық, жақсылық, шыдамдылық... басқаларға бейімділік», парсы тілінде – «шыдамдылық, төзімділік, татуласуға дайын болу» [8].

Орыс тілінде мағыналары ұқсас екі сөз бар, олар – төзімділік және шыдамдылық. «Толеранттық (төзімділік)» термині әдетте медицинада және гуманитарлық ғылымдарда қолданылып «қандай да бір қолайсыз фактордың әсер етуіне сезімталдықтың төмендеуінің салдарынан оған жауап берудің болмауы немесе әлсіреуі» дегенді білдіреді. Ал күнделікті тілде қолданылатын барынша таныс және әдеттегі «шыдамдылық (терпимость)» сөзі «басқалардың ойымен санасу, шыдай білу, қабілеттілік, басқа адамдардың іс-әрекеттеріне түсіністікпен қарау» дегенді білдіреді [9].

Қазақ тіліндегі «төзімділік» деген түсінікке халықтың барлық рухани және материалдық байлығы сиып тұр. Тура осы қасиеттердің арқасында халық өзінің мәдениетін сақтап қалды. Төзімділік түсінігіне ұқсас «шыдамдылық» және «сабырлылық» түсініктері де бар, бұлардың мағыналары да тура сондай [10].

Төзімділік – шындықтың жолында диалог және алуан түрлі пікірлер мен көзқарастар арқылы жылжуда өз қабілетіне сенетін күштілер мен ақылдылардың артықшылығы. Төзімділік - мейлінше абстрактілі түсінік, ол ғылыми әдістермен бақылауға және өлшеуге келмейді.

Төзімділіктің өлшем шарттарына келесілер жатады:

- оқу-тәрби үдерісіндегі мәселелерді шешудегі ынтымақтастық және бірлестік;
- қарым-қатынастағы оң лексика;
- өмірге араласудағы тең мүмкіндіктер;
- әрбір тұлғаның мәдени өзіндігін (ерекшелігін) құрметтеу;
- әдет-ғұрыптар мен мәдениетті қалыптастыруда адамдарды барынша көптеп тарту;
- адамдардың жынысына, ұлтына, дініне, қандай да бір топқа қатыстылығына қарамастан оларға төзімділікпен қарау.

Мүгедектігі бар студенттерге қатысты педагогикалық оптимизм бұндай студентке қолдау көрсетуде сенімділік танытуды, оның әлеуетіне сенуді білдіреді. Сонымен қатар мүгедектігі бар студенттен оның қабілетінен тыс жоғары нәтиже күтіп, оған жоғары талаптар қоядан сақтану керек.

Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін жоғарғы оқу орнының оқытушысында келесідей қасиеттер болуы тиіс: өз қызметін реттеудің жоғары деңгейі, күйзеліс жағдайларында өзін-өзі бақылау, жағдайдың өзгеруіне шапшаң әрі сенімді жауап беру және дұрыс шешім қабылдау. Оның бойында кері эмоцияларды жеңуге мүмкіндік беретін дағдылар, босансу дағдылары, өзін-өзі ұстау, қиын, күтпеген жағдайларда бейімделу қабілеті болуы керек. Оқытушының өзін-өзі ұстауы, оның бірқалыптылығы, эмоциялық тұрақтылығы студенттер арасындағы, сонымен қатар студент пен оқытушы арасындағы дау-дамай жағдайлардың алдын-алуға мүмкіндік береді, бұл педагогикалық үдерісті дұрыс ұйымдастыру үшін өте маңызды болып табылады, бұнда мүгедектігі бар студенттің жүйке жүйесін қорғайтын, оны шамадан тыс қозудан және шаршаудан сақтайтын тәртіп орнатуға ерекше көңіл бөлінеді.

Мүгедектігі бар студентке сабақ беретін оқытушыға қойылатын маңызды талаптардың бірі биязылық пен әдептілік, соның ішінде қызметтік ақпаратты және оқушылардың жеке құпияларын сақтай білу болып табылады, демек деонтологиялық менталитет.

Білім алу қажеттілігі ерекше студентті оқытуда және тәрбиелеуде таңдалып алынған мақсаттар, міндеттер, мазмұн және әдістер үшін оқытушы жауапты болады, себебі бұндай студент қалыпты дамып келе жатқан қатарларына қарағанда педагогикалық көмекке тәуелді болады.

Сол себептен, жоғарғы оқу орнының оқытушысының мүгедектігі бар студентті оқытуға кәсіби-тұлғалық дайындығы тұлғалық қорға негізделген қасиеттердің тұтас бір кешенінің қалыптасуын білдіреді. Жоғарғы оқу орнында қалыпты дамыған студенттермен жұмыс жасайтын кез-келген оқытушы мүгедектігі бар студентпен жұмыс жасауға қабілетті емес. Және, инклюзивті білім беру жүйесін қазіргі замануи Қазақстанда жүзеге асыру қоғамның руханилығын көтерудің күрделі де кешенді міндетін шешкен кезде мейлінше мүмкін болады. Осы мәселені зерттеушілердің айтулары бойынша отбасында, балабақшада, мектепте, жоғары оқу орнында тәрбие беруден бастап қоғамдық қарым-қатынас жүйесіне, бұқаралық ақпарат құралдарына қоғамдағы көзқарастың күрделі өзгеруінде, білім беру бағдарламалары мен заңды өзгертуді талап етеді [11]. Қоғамдық сана-сезімді ізгілендіру мәселесін шешпейінше, мүгедектердің де, инклюзивті білім берудің де мәселесі шешілмейді. Оны шешу, әрине, кешенді түрде болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. YUNESKO, 1994, «The Salamanca statement and framework for action on special needs education» (*Salamanca zhiektemelik kelisimsharty zhәне erekshe qazhettilikteri bar balalardyң bilimi turaly oinish*), Salamanka, Ispaniya. <https://kk.wikipedia.org/w>

2. *Inklyuzivnoe obrazovanie: metodologiya, praktika, tekhnologii: mat-ly mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (20–22 iyunya 2011, Moskva) / Mosk. gor. psiol.-ped. un-t; redkol.: S.V. Alekhina i dr. – M.: MGPPU, 2011. – 244 s. s. 7–9.*

3. <http://el.kz/14212> <http://www.egemen.kz/konfucij-filosofiyasy/>

4. YUsupov I.M. *Psihologiya empatii (teoreticheskie i prikladnye aspekty): avtoref. dis. ... d-psiol. nauk. SPb., 2010.*

5. *Deklaraciya principov tolerantnosti. Utverzhdena rezolyuciej General'noj konferencii YUNESKO 16 noyabrya 1995 g.*

6. *CHabdenova S. D. Qazaqsha-azyshynsha, azyshynsha-qazaqsha sözdik. Kazakh-english, english-kazakh dictionary. Izdatel'stvo Aruna, 2018 g. - 780 b.*

7. *Məsimhanұly D., Əbidenқызы A. Qytajsha-qazaqsha үлкен sözdik. – Almaty: «Eksklyuziv KA», 2017. – 1032b.*

8. *Қайдаров Ә.Т. Arabsha-qazaqsha tysindirme sözdik (qazaq tilindegi arab sözderi Itom) Almaty «Bilim» 2010. – 42b.*

9. *Bol'shoj akademicheskij slovar' russkogo yazyka / Pod red. K. S. Gorbachevicha. SPb., 2004.*

10. *Kaliev Bajynқол. Qazaq tiliniң tysindirme sözdigi. Memlekettik tildi damytu. instituty. – 728 b. PDF. Almaty 2014zh.*

11. *Nigmatov Z.G. Gumanotvorcheskaya paradigma professional'nogo pedagogicheskogo obrazovaniya // Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii: proshloe, nastoyashchee, budushchee: mat-ly mezhdunar. nauch.-prakt. konf., posvyashchennoj 200-letiyu pedagogicheskogo obrazovaniya v Povolzh'e (Kazan', 3–5 oktyabrya 2012 g.). – Kazan': Kazan. un-t, 2012. – S. 248-254.*